

Передумови становлення методичної служби на Кіровоградщині (кінець XIX – перша третина XX століття) // Педагогічний вісник. – 2014. – № 1-2. – С. 145-149.

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДИЧНОЇ СЛУЖБИ НА КІРОВОГРАДЩИНІ (КІНЕЦЬ XIX – ПЕРША ТРЕТИНА XX СТОЛІТТЯ)

Олександр Жосан (м. Кіровоград)

У результаті аналізу результатів досліджень (Л. Березівська [1], В. Вдовенко [2], С. Крисюк [4], В. Постолатій [6], С. Сірополко [7]) ми зробили висновок, що зміст і структура методичної служби, яка склалася і функціонує у нашій області, – це значною мірою продукт історичного розвитку системи післядипломної педагогічної освіти країни.

Друга половина XIX та початок XX століття – період діяльності таких видатних учених-педагогів, як В. Вахтеров, Б. Грінченко, П. Каптерев, П. Лесгафт, С. Русова, К. Ушинський та ін. Тоді в нашій країні відбувалося становлення організаційних форм підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: курси, наради, обмін досвідом, спільна робота вчителів (об'єднання), самоосвіта, екскурсійна й музейна діяльність, відкриті уроки, педагогічні ради.

У 1917–1920 роках урядами Української народної республіки, Гетьманщини та Директорії були здійснені спроби створення основ національної системи освіти, яка містила й компонент підвищення кваліфікації вчителів.

Становлення та розвиток системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників у радянський період були пов'язані зі змінами у шкільній освіті (1920–1930 роки). Було розпочато розбудову нової школи. Першочерговим завданням у роботі з педагогічними кадрами стає їх ідейно-політична підготовка. Державна система підвищення кваліфікації ґрунтувалася на таких принципах: безперервність; повне загальне охоплення педагогів; взаємозв'язок змісту підвищення кваліфікації та поставлених перед школою завдань; орієнтація на активні методи курсової підготовки (семінари, конференції,

практикуми тощо); провідна роль самоосвіти [4]. В Українській РСР у цей час існувала національна система вищої педагогічної освіти, яка містила й компонент підвищення кваліфікації педпрацівників. Але основне навантаження у післядипломній освіті педагогів лягало на створені в середині 20-х років методичні служби губернських (пізніше – обласних), повітових (районних) та міських відділів освіти. Вони склалися, як правило, з 2-3 посад інспекторів і методистів, які займалися вивченням стану викладання навчальних предметів, стану виховання учнів, а також виконували інформаційну функцію та надавали необхідну методичну допомогу. В архіві збереглися деякі матеріали, які використовувалися в процесі методичної роботи (рис. 1).

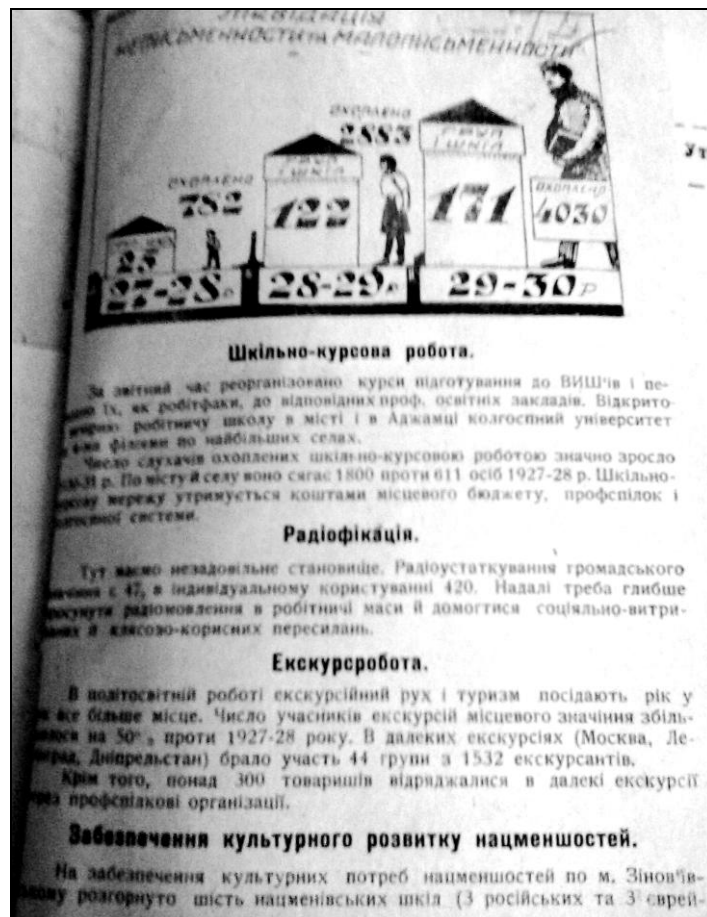

Рис. 1 - Сторінка брошури, у якій йдеться про досягнення в галузі освіти в м. Зінов'євську в 1927 – 1930 роках

Методична робота на рівні району, міста і школи активізувалася після затвердження наркомосом у 1930 році нових програм. Було проведено низку нарад керівників шкіл та вчителів з цього приводу. У Зінов'євську, наприклад,

така робота розпочалася ще під час навчального року, а завершилася в канікулярний період великою нарадою усіх учителів міста, яка проходила 14 червня 1931 року за секціями: 1) вчителі 3 та 4 груп (класів); 2) вчителі предметів агробіологічного циклу; 3) вчителі техно-математичного циклу; 4) вчителі мовно-літературного циклу; 5) вчителі соціально-економічного циклу [11, арк. 72].

В усіх районних, кущових і міських методичних об'єднаннях республіки широко обговорювалися ці питання. Зокрема, в протоколі методичної наради учителів В.-Мамайського куща Зінов'євського району Одеської області (03-06.12.1930 р.) зазначалося, що «застосування нових методів роботи в політехнічній школі вимагає від робітників гарного обізнання з цими методами, а тому конференція підкреслює необхідність організації кущових методоб'єднань, методичних бібліотек, періодичної літератури для шкіл, утворення метод центрів в районі, організації вивчення виробництва робітниками освіти». Учасники конференції підкреслювали: «Виконання нових програм у політехнічній школі можливе лише за умов запровадження нових форм і методів роботи, що цілком забезпечують активну дитячу творчість, участь у громадсько-політичному і виробничому житті». Велику увагу вчителями приділялося методу проектів, «що є одним із головних чинників стимулювання дитячої творчості... Його треба широко застосовувати в роботі школи». Учителі і методисти звертали також увагу на те, що слід «ширше використовувати революційні методи соцзмагання та ударництва, розгортаючи дослідну роботу в масах робітників освіти, роботу з вивчення колективу, виробничої та громадсько-політичної праці дітей» [11, арк. 9-18].

З метою поліпшення методичного рівня вчителів для них за вказівкою наркомату освіти протягом 1931–1932 років регулярно проводилися не лише наради і конференції, але й заходи, де відпрацьовувався теоретичний матеріал. Наприклад, Зінов'євський міський відділ народної освіти повідомляв, що 5 жовтня 1931 року о 6 год. вечора у приміщенні районного відділу «відбудеться масова лекція на тему: «Активні методи навчання та їх аналіз», керівникам

учбових закладів необхідно забезпечити явку усіх робітників на цю лекцію» [11, арк. 13].

Методична служба брала активну участь, зокрема, у впровадженні проголошеного радянською владою принципу політехнізму, який, увійшовши до програм і підручників, реалізовувався на практиці недостатньо, оскільки для цього не було створено, передусім, необхідної матеріально-технічної бази. Про це свідчать результати перевірки шкіл, проведеної у 1931 році наркоматом освіти УРСР. Наприклад, у Зінов'євському районі Одеської області робітничі кімнати (1-й концентр) мали 60% шкіл, деревообробні майстерні (2-й концентр) – 15%, із них на питання: «Чи розпочалася механізація майстерень?» 98% керівників шкіл відповіли «Ні». Стан устаткування майстерень порівняно з типовими нормами у майже 90% шкіл визнано незадовільним. Фізичні кабінети мали 10% шкіл, а хімічні – 6% [15, арк. 8-95, 98-215]. Про низький рівень матеріально-технічної бази йдеться і у річних звітах шкіл та відділів народної освіти [24, арк. 14-85].

Ситуація починає змінюватися лише після проведення суцільної колективізації та примусового використання «культурних фондів» колгоспів як додаткових позабюджетних коштів на потреби закладів освіти, до речі, не лише сільських. Зокрема, у «Плянні розподілу сум культфондів колгоспів (61,4%) по окремим закладам відділу народної освіти» (лист Зінов'євського міськвкно від 03.09.1931 р. № 813) на придбання учбового устаткування шкіл виділено 8%, а на поповнення книгозбірень – 2% [9, арк. 187]. У цілому ці суми були майже вдвічі більшими, ніж у попередні роки.

Протягом 1932–1933 років в УРСР, як і в усіх інших союзних республіках, здійснювалася комплексна перевірка усіх загальноосвітніх шкіл за типовим планом, затвердженим наркомосом. Цей план мав 10 розділів, один із яких стосувався й навчальної літератури. У розділі 5 «Учбова частина школи», зокрема, містилися питання для перевірки і вивчення: як ваша школа забезпечена підручниками (для яких саме груп, яких підручників не вистачає?); чи є в школі наочні приладдя (мапи, колекції, діаграми та інше, чого не

вистачає?); чи забезпечена школа методичною і періодичною літературою? [12, арк. 169-171].

Оскільки основним реалізатором державної освітньої політики визначався вчитель, який не був готовий до нових змін у шкільній освіті, Наркомос УСРР видав наказ «Про посилення методичної допомоги учителям» (27 жовтня 1935 р.). Згідно з цим наказом передбачалося організувати доповіді й лекції для вчителів з педагогічних проблем та методики навчання кожного предмета; видати систематичний курс методики викладання української мови і літератури для початкових і старших класів; розробити й видати методики навчання історії та географії, а також хрестоматії із стародавньої історії, історії середніх віків, нової історії, історії СРСР; провести з'їзд математиків, наради вчителів мови і літератури, географії, забезпечивши контроль за виконанням партійних постанов: зобов'язати інспекторів бути в школі не менш як 6–8 год. на тиждень тощо [1, с. 287].

У середині 30-х років розширюється мережа «зразкових» і «опорних» шкіл, у яких працювали найкращі педагогічні кадри. Узагальненням та апробацією передового досвіду займалися дослідно-показові установи. На базі цих шкіл і установ організовувалися виставки, курси, конференції та семінари для вчителів, працювали педагогічні гуртки, створювалися музеї, проводилося стажування вчителів [17, с. 82; 18, арк. 18].

У середині 30-х років загострюється інтерес партії до дитячої літератури. У листі від 03.10.1935 р. № 101 «До всіх Рай., Міськ. ВНО, зразкових шкіл області» Одеський обласний відділ народної освіти повідомляв: «В жовтні м-ці ц/р при ЦК КП(б)У відбудеться творча нарада в справах дитячої літератури. Завданням школи, педагогічної громадськості є допомогти в підсумуванні досвіду створення дитячої літератури, зібрати думки, відгуки дітей на книжки дитячих письменників й цим самим допомогти покращанню дитячої літератури та обслуговуванню дітей книгою» [17, арк. 82].

Починаючи з 1934 року, зважаючи на ухвалені рішення про те, що всі підручники стабілізуються і будуть діяти і в наступних навчальних роках,

починається формування фонду підручників у школах та проводиться роз'яснювальна робота щодо їх збереження. Наркомат освіти УСРР щорічно затверджує список підручників, якими можна було користуватися в навчальному процесі. Усі органи управління освітою активізують діяльність щодо забезпечення шкіл підручниками. Із цією метою постійно видаються різні постанови і надсилаються відповідні листи.

У кінці 1934 року наркомосом затверджується і розсилається в усі обласні, районні й міські відділи народної освіти єдиний бланк замовлення на стабільні підручники на 1935/36 навчальний рік для початкових, неповних середніх та середніх шкіл (рис. 2), де вказуються назви предметів усіх ланок школи та передбачається графа для зазначення кількості підручників згідно з потребою школи [16, арк. 62-64]. Згідно з цим замовленням державні видавництва мали надрукувати, а торговельне підприємство «ВУ Коопкнига» організувати продаж підручників районним і міським відділам народної освіти.

Район Кірово
Область Одеської

ЗАМОВЛЕННЯ

підручників на 1935/36 навчальний рік для початкових і середніх шкіл УКРАЇНСЬКОЮ

№	Назва предмету	Клас	Кількість	Ціна за одиницю	Всього
Підготовчий клас					
1	Українська мова	1:1	378	13	364
Перший клас					
2	Українська мова	1:1	2223	0.20	444.60
3	Арифметика	1:1	2223	0.20	444.60
4	Грамат. рідн. мови, ч. I	1:1	2223	0.20	444.60
5	Арифметика, ч. I	1:1	2223	0.20	444.60
Другий клас					
6	Українська мова	1:1	2223	0.20	444.60
7	Грамат. рідн. мови, ч. I	1:1	2223	0.20	444.60
8	Арифметика, ч. II	1:1	2223	0.20	444.60
Третій клас					
9	Українська мова	1:1	1951	0.20	390.20
10	Грамат. рідн. мови, ч. II	1:1	1951	0.20	390.20
11	Рідн. мови	1:1	1951	0.20	390.20
12	Укр. мови	1:1	1951	0.20	390.20
13	Арифметика, ч. III	1:1	1951	0.20	390.20
14	Арифметичні задачі, ч. I	1:1	1951	0.20	390.20
15	Сусільствознавство	1:1	1951	0.20	390.20
16	Природознавч., ч. I	1:1	1951	0.20	390.20
17	Географія, ч. I	1:1	1951	0.20	390.20
18	Історія	1:1	1951	0.20	390.20
19	Труа	1:1	1951	0.20	390.20
20	Музика	1:1	1951	0.20	390.20
21	Малювання	1:1	1951	0.20	390.20
Сьомий клас					
22	Українська мова	1:1	1078	0.20	215.60
23	Хрестом. укр. літер.	1:1	1078	0.20	215.60
24	Російська літерат.	1:1	1078	0.20	215.60
25	Хрестом. рос. літер.	1:1	1078	0.20	215.60
26	Хрестом. сучасної рос. літерат.	1:1	1078	0.20	215.60
27	Грамат. рідної мови, ч. II	1:1	1078	0.20	215.60
28	Літерат. рідн. мови	1:1	1078	0.20	215.60
29	Хрестоматія з літератури рідн. мови	1:1	1078	0.20	215.60

Примітка: *) Замовлення не надсилаються, бо учні забезпечені

Рис. 2 - Бланк замовлення на підручники (1935/1936 навч. рік)

На виконання постанов ЦК ВКП(б) щодо змін у змісті, методах і формах освіти в середині 30-х років в усіх областях було розгорнуто організаційну і методичну роботу. Про підвищення рівня методичної роботи з педагогічними кадрами йдеться у звіті про стан методичної роботи в Зінов'євському районі Одеської області за перше півріччя 1932/1933 навчального року. Там, зокрема, зазначається, що «в основу методичної роботи в районі покладено постанови ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У та інші постанови про школу. Ці історичні постанови опрацьовувалися серед учителів, робітників і колгоспників. На основі цих постанов РВНО та учбові заклади склали плани реалізації їх. (...) На ряду з гарними зразками методів шкільної роботи є окремі випадки, коли вчитель не володіє зовсім знаннями і вміннями організувати пед. процес (...). Цих прикладів досить, щоб охарактеризувати як методичні, так і ідеологічні збочення, що мають місце серед вчителів нашої школи Зінов'євського району. Всі ці хиби виправлялися в процесі їх виявлення і висвітлювалися на конференції та кущових нарадах у місті і районі. Трапляється серед вчителів неприпустиме повадження з учнями: зав'язують очі, ставлять у куток, тощо. Вся сума міроприємств дала значні зрушення в справі ліквідації головної хиби школи. Але політехнічну школу ще й досі характеризує високий рівень неуспішності, коли за перший квартал успішність пересічна по району була 89%, та за перше півріччя ми маємо успішності (попередні відом.) 93%. Щоб забезпечити підвищення кваліфікації педагога, допомогу молодшому вчителю та добру підготовку вчителя, Методсектор ВНО організував при кожній зразковій, опорній та масових школах робітні бібліотеки вчителя з таких відділів: а) педагогічний та методичний; б) соціально-економічний відділ; в) політехнічний відділ; г) відділ підручної літератури. Ці бібліотеки зараз поповнюються новою літературою» [22, арк. 69-71].

Після створення у 1939 р. Кіровоградської області та обласного інституту підвищення кваліфікації вчителів змінилися і функції міської методичної служби. Вона отримала назву «міський педагогічний кабінет» з середини 50-х років – «міський методичний кабінет», який став працювати під безпосереднім

керівництвом інституту, але структурно й організаційно належав до міського відділу освіти.

В роки окупації функціонування загальноосвітньої школи не припинилося, але пріоритетом для німецької влади стала початкова освіта та окремі напрями середньої спеціальної освіти. Також було відновлене навчання в деяких вищих навчальних закладах, проте їх спеціалізація свідчила, що німці дозволяли підготовку переважно спеціалістів сільськогосподарського спрямування, окремих галузей промисловості та вчителів для початкових шкіл [3, с. 197-198; 5, с. 39].

У школах області вивчалися арифметика, українська мова, німецька мова, вітчизнянознавство, у частині з них – Закон Божий. У газеті «Кіровоградські вісті» регулярно друкувалися статті патріотичного та антибільшовицького спрямування, репортажі про різні події шкільного життя. З ініціативи похідних груп Організації українських націоналістів (ОУН) відновилися осередки «Просвіти» [8]. Головне завдання, що ставилося перед школою і як його розуміла місцева влада, озвучила кіровоградська газета «Українські вісті» в № 4 за 14 січня 1942 року: «...Учням з першого ж дня в цих школах доведено всю серйозність і велич тих завдань і вимог, що стоять перед ними в галузі набуття глибоких, ґрунтовних знань та їхньої поведінки, відповідно до завдань нової епохи в житті нашої рідної Країни. Це цілком зрозуміло. Учні мусять усвідомити всю відповідальність, яку вони несуть перед державою, школою, учителем і батьками за якість своєї навчальної роботи, відношення до неї і свою поведінку. Із школи учень повинен вийти цілком культурною людиною, в найкращому розумінні цього слова, озброєним справжніми знаннями... Побажаємо, щоб школа рішуче стала на шлях виховання гідних синів нашої дорогої вільної Батьківщини в дусі відданості справі національного відродження нашого многострадального народу» [5, с. 39].

Зрозуміло, що німецька влада не дала цим ідеям розвитку. Не для того німці прийшли в Україну, щоб відроджувати українську духовність, яку перед тим жорстко нищила інша тоталітарна влада – радянська. Масові арешти

національно налаштованих педагогів у Кіровоградській області припали на весну-літо 1943 року. Понад 60 працівників освіти, серед яких були учителі, інспектори і методисти відділів освіти, відправили до тюрми «СД» м. Кіровограда, де кілька людей стратили, а інших переправили до концтаборів [5, с. 48].

Після звільнення міста у січні 1944 р. поновлюється робота методичної служби на радянській нормативно-правовій базі. У серпні 1944 р. активізується методична робота в усіх районах області [19]. Згідно з рекомендаціями обласного методичного кабінету, який у 1947 році був знову реорганізований в інститут підвищення кваліфікації вчителів, в усіх районах і містах області у регулярно здійснювалися методичні заходи (серпневі й січневі (інколи – грудневі) наради (конференції) педагогічних працівників шкіл і дитячих садків міста – з пленарною частиною та секційними засіданнями; засідання міських предметних методичних комісій, до яких входили вчителі одного фаху, тощо). Крім того, у міжкурсовий період почали систематично проводитися тематичні наради і семінари педагогічних працівників, керівників шкіл, дитячих будинків та дошкільних закладів [19; 23–25].

Отже, можна стверджувати, що структура обласної методичної служби остаточно сформувалася в кінці 40-х років. Основні її компоненти, звісно з новим змістовим наповненням, успішно функціонують і в наш час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : дис. ... доктора пед. наук за спец. 13.00.01 / Лариса Дмитрівна Березівська. – К., 2009. – 871 с.
2. Вдовенко В. В. Становлення післядипломної педагогічної освіти в Херсонській губернії (друга половина ХІХ ст.) / Вікторія Віталіївна Вдовенко // Вісник післядипломної освіти : [зб.наук.праць / наук. ред. В. В. Олійник та ін.]. – Вип. 4. – К. : Міленіум, 2006. – С. 19–29.
3. Жосан О. Е. Тенденції розвитку шкільної навчальної літератури в Україні (20-ті – 80-ті роки ХХ століття) : [монографія] / О. Е. Жосан. – Кіровоград : Ексклюзив-систем, 2013. – 656 с.

4. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1917–1941 рр.) / С. В. Крисюк. – К. : УПКККО, 1995. – 174 с.

5. Петренко І.Д. Функціонування закладів освіти на Кіровоградщині в період нацистської окупації / І. Д. Петренко // Кіровоградщині – 75: Розробки уроків і позакласних заходів для проведення Першого уроку в 2013/2014 навчальному році: [метод. посіб.]. – Кіровоград : КОІППО, 2013. – С. 39-52.

6. Постолатій В. В. Педагогічна освіта на Кіровоградщині (1865–1965 рр.) / В. В. Постолатій. – Кіровоград, Нашвидав, 2006. – 144 с.

7. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.

8. Шевченко С. Окупація: невідомі аспекти / С. Шевченко, С. Хмара // Сурма (на сайті «Кіровоградський край») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kir-kray.do.am/publ/3-1-0-577>.

9. Державний архів Кіровоградської області (ДАКО), ф. 1749, оп. 1, спр. 15, 194 арк.

10. ДАКО, ф. 1749, оп. 1, спр. 23, 39 арк.

11. ДАКО, ф. 1749, оп. 1, спр. 24, 508 арк.

12. ДАКО, ф. 1749, оп. 1, спр. 31, 300 арк.

13. ДАКО, ф. 1749, оп. 1, спр. 66, 66 арк.

14. ДАКО, ф. 1749, оп. 1, спр. 82, 148 арк.

15. ДАКО, ф. 1749, оп. 1, спр. 105, 247 арк.

16. ДАКО, ф. 1749, оп. 1, спр. 276, 82 арк.

17. ДАКО, ф. 1749, оп. 1, спр. 289, 203 арк.

18. ДАКО, ф. 1749, оп. 1, спр. 300, 55 арк.

19. ДАКО, ф. 1749, оп. 3, спр. 6, 64 арк.

20. ДАКО, ф. 1749, оп. 3, спр. 26, 20 арк.

21. ДАКО, ф. 1749, оп. 3, спр. 34, 76 арк.

22. ДАКО, ф. 1749, оп. 3, спр. 82, 126 арк.

23. ДАКО, ф. 1749, оп. 3, спр. 124, 384 арк.

24. ДАКО, ф. 1749, оп. 3, спр. 143, 46 арк.

25. ДАКО, ф. 1749, оп. 3, спр. 185, 75 арк.